

TOMASZ JAGIELSKI

Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0002-5715-1235

tomekjagielski97@wp.pl

PARTIOTWÓRCZA FUNKCJA WYBORÓW PREZYDENCKICH W POLSCE Z PERSPEKTYWY TEORII KARTELIZACJI

The Party-forming Function of the Presidential Election in Poland from the Perspective of the Theory of Cartelization

The aim of the article is to present the party-forming function of the presidential elections in Poland. From the perspective of evidence of the cartelization of the Polish party system, this analysis points to presidential elections as a political structure of opportunity. It is then treated as a political opportunity, thanks to which new entities may appear on the political scene. The basis for building a new political formation in this case is a good election result obtained by a candidate for the office of President. The result then serves as the initial capital. It can therefore be assumed that presidential elections become an extraordinary opportunity for individual politicians to emerge first and then their future formations.

Keywords: presidential elections, political structure of possibilities, political parties, party system, cartelization theory.

WPROWADZENIE

Wybory prezydenckie, oprócz pełnienia kluczowych funkcji (takich jak np. legitymizacja władzy, selekcja elit politycznych lub egzekwowanie odpowiedzialności politycznej)¹, stwarzają również okazję do

¹ W. Wojtasik, *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s. 217–224.

wykreowania nowych inicjatyw politycznych. Jednak obserwowane na polskiej scenie politycznej tendencje, charakterystyczne dla zjawiska kartelizacji partii politycznych, utrudniają powstawanie nowych ugrupowań. Prowadzi to do stopniowego osłabiania więzi między partiami a społeczeństwem oraz do jednoczesnego pogłębiania związków między partiami i instytucjami państwa.

W literaturze przedmiotu wybory prezydenckie doczekały się wielostronnej analizy, jednak w jej ramach marginalnie ujęta została ich partiotwórcza funkcja. Wprawdzie istniejące opracowania poruszają kwestię wpływu elekcji prezydenckich na system partyjny, lecz perspektywa ta skupia się raczej na ogólnym wskazaniu na konsekwencje wynikające z wyników wyborów prezydenckich. Tworzenie nowych partii na bazie dobrego wyniku uzyskanego w wyborach traktowane jest raczej jako przyczynek do analizy, a nie jej podstawa.

Znamiennym jest fakt, iż od 1995 r. w kolejnych wyborach prezydenckich każdy bezpartyjny kandydat, który uzyskał 5% poparcia w pierwszej turze, decydował się na zbudowanie nowego ugrupowania politycznego (Andrzej Olechowski – 2000 r.; Paweł Kukiz – 2015 r.; Szymon Hołownia – 2020 r.). W tym gronie jest także Jan Olszewski, który, w wyborach 1995 r., startował jako kandydat wspierany przez partię polityczną, ale w późniejszym czasie również stworzył własną formację².

Podjęta w niniejszym artykule analiza partiotwórczej funkcji wyborów Prezydenta RP stanowi zatem nowe spojrzenie na funkcję wyborów prezydenckich w Polsce. Teoria kartelizacji i politycznej struktury możliwości stanowi atrakcyjną płaszczyznę eksplanacyjną i analityczną do badania zjawiska kreowania nowych partii w okresie kampanii w wyborach prezydenckich. W tak przyjętej perspektywie badawczej aspekty te nie były podejmowane w dotychczasowym dorobku naukowym.

PODSTAWY TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE

W ujęciu Richarda Katza i Petera Maira kartelizacja zachodzi w trzech wymiarach: rozluźnianiu związku partii i elektoratu, pogłębianiu związków partii i instytucji państwa oraz utrudnianiu wejścia do centrum polityki (zwłaszcza parlamentu) nowym podmiotom politycznym³.

² Na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej: <https://pkw.gov.pl/> [dostęp: 20.12.2022].

³ R. Katz, P. Mair, *Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party*, „Party Politics” 1995, t. 1, nr 1, s. 15, DOI: 10.1177/1354068895001001; Zob. też. R. Herbut, *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000, s. 98–100.

Podstawą teorii kartelizacji jest występowanie partii typu kartel, czyli ugrupowań alienujących się od swojej bazy wyborców, stanowiących jednocześnie koterię grup interesów ukierunkowanych na sprawowanie władzy i korzyści z tego wynikające. W przypadku kartelizacji należy wskazać również na zasadę wzajemności związaną z ograniczoną alternacją władzy. Partie obejmujące władzę nie usuwają bowiem całkowicie nominatów poprzedniej ekipy – po to, by kolejna ekipa rządząca zachowała część współpracowników obecnej grupy. Procesowi kartelizacji sprzyja również tzw. koniec walki ideologicznej, czyli słabnięcie tego rodzaju dystansów między partiami przy jednoczesnym zbliżaniu programowym ofert politycznych⁴.

Pomimo iż artykuł Katza i Maira należy do najczęściej cytowanych w naukach politycznych, koncept kartelizacji systemów partyjnych spotkał się z dużą krytyką⁵. Ruud Koole wskazuje, iż nie można mówić o istnieniu sprawnie działającego kartelu partii politycznych w rozwiniętych demokracjach zachodnich⁶. Podobne stanowisko reprezentuje Herbert Kitschelt. Zdaniem tego badacza funkcjonowanie kartelu partii politycznych wymagałoby niezmiernie silnych sankcji za jego opuszczenie, co nie jest prawdopodobne, biorąc pod uwagę możliwość manipulowania przy sposobie finansowania partii politycznych⁷. Z kolei Richard Gunther i Larry Diamond podważają kwalifikowanie „*cartel party*” jako jednego z modeli organizacyjnych partii politycznych⁸.

Koncept kartelizacji systemów partyjnych opiera się na zachodnich wzorcach skonsolidowanych demokracji europejskich. Odmienność państw Europy Środkowo-Wschodniej w takich kwestiach jak słabość społeczeństwa obywatelskiego czy też brak tradycji podziałów socjopolitycznych⁹ skłania do zachowania szczególnej ostrożności przy analizie ich systemów partyjnych przez pryzmat teorii kartelizacji. O ile nie możemy stwierdzić, iż kartelizacja systemu partyjnego

⁴ R. Rajczyk, *Partie i system partyjny: założenia teoretyczne*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie demokratyzacji*, red. M. Barański et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 20.

⁵ M. Radecki, *Czy w Polsce istnieje kartel partii politycznych?*, „Świat Idei i Polityki” 2012, t. 11 (13), s. 101–102.

⁶ R. Koole, *Cadre, Catch-all or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party*, „Party Politics” 1996, t. 2, nr 4, s. 508, DOI: 10.1177/1354068896002004004.

⁷ H. Kitschelt, *Citizens, Politicians, and Party Cartellization: Political Representation and State Failure in Post-industrial Democracies*, „European Journal of Political Research” 2000, t. 37, nr 2, s. 168, DOI: 10.1111/1475-6765.00508.

⁸ R. Gunther, L. Diamond, *Species of Political Parties. A New Typology*, „Party Politics” 2003, t. 9, nr 2, s. 193, DOI: 10.1177/13540688030092003.

⁹ A. Antoszewski, *Partie Europy Środkowej i Wschodniej*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu, Poznań-Wrocław 2005, s. 25–28.

w Polsce jest czymś uniwersalnym, o tyle symptomy tego zjawiska wydają się dobrze wpisywać w teorię kartelizacji.

Kartelizacja partii politycznych – niezależnie od głosów krytycznych wobec tego konceptu – stanowi atrakcyjną płaszczyznę eksplanacyjną partiotwórczych funkcji wyborów prezydenckich. Problematiczne, co prawda, pozostaje udowodnienie *explicite* istnienia kartelu partii, ale i w tym zakresie mamy do czynienia z poszlakami, które uzasadniają odwołanie się do konceptu kartelizacji. Proces ten pozwala bowiem zinterpretować i wyjaśnić fenomen kreowania nowych partii politycznych w kontekście kampanii wyborczych na urząd Prezydenta RP. Wybory te stwarzają tzw. nową strukturę możliwości (ang. *opportunity structure*), pozwalającą zwiększyć możliwości wprowadzenia nowych inicjatyw politycznych do coraz bardziej zamkniętego układu partii politycznych.

Polityczna struktura możliwości, choć w literaturze przedmiotu zazwyczaj utożsamiana jest z ruchami społecznymi i ich zdolnością do tworzenia partii¹⁰, ma również odniesienie do specyfiki wyborów prezydenckich w Polsce. W tym przypadku elekcje prezydenckie będą rozpatrywane jako sytuacja zmiany politycznej, spowodowanej przez określony czynnik lub inaczej ujmując – polityczną okazję. Doświadczenia płynące z historii polskich elekcji prezydenckich niejednokrotnie wskazują, że dobry wynik uzyskany przez kandydata w wyborach stanowił podstawową przesłankę do stworzenia nowej formacji politycznej.

Podstawę metodologiczną niniejszej analizy stanowi metoda śledzenia procesu (ang. *process tracing*) skupiająca się na sekwencji przyczynowo-skutkowej. Umożliwia ona eksplorację mechanizmów przyczynowych, pozwalając odpowiedzieć na pytania „w jaki sposób” oraz „dlaczego”¹¹. Mechanizmy przyczynowe obejmują z kolei fizyczne, społeczne, a także psychologiczne procesy umożliwiające wpływ jednego podmiotu na drugi¹². Metoda śledzenia procesu w analizowanym przypadku pozwala na zbadanie uwarunkowań ciągu zdarzeń i proce-

¹⁰ Odniesienie politycznej struktury możliwości do działalności ruchów społecznych skupia się głównie na sile społecznej motywacji do wprowadzania zmian, a także instytucjonalizowania działań, np. pod postacią partii politycznych. Zob. szerzej: D. Meyer, D. Minkoff, *Conceptualizing Political Opportunity*, „Social Forces” 2004, t. 82, nr 4, s. 1457–1492, DOI: 10.1353/sof.2004.0082; M. Wahlstrom, A. Peterson, *Between the State and the Market. Expanding the Concept of Political Opportunity Structure*, „Acta Sociologica” 2006, t. 49, nr 4, s. 363–365, DOI: 10.1177/0001699306071677.

¹¹ D. Beach, R.B. Pedersen, *Process-Tracing Methods. Foundations and Guidelines*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 2013, s. 1–2.

¹² A. Bennet, *Process Tracing: A Bayesian Perspective*, [w:] *The Oxford Handbook of Policial Methodology*, red. J.M. Box-Steffensmeier, H.E. Brady, D. Collier, Oxford University Press, Oksford 2008, s. 704–705.

sów tworzących warunki do kreowania nowych formacji politycznych na kanwie dobrego wyniku uzyskanego przez kandydata w wyborach prezydenckich.

PRZEJAWY KARTELIZACJI POLSKIEGO SYSTEMU PARTYJNEGO

W Polsce tezę o kartelizacji mogą potwierdzać dwa elementy tworzącego się od 1989 r. systemu partyjnego. Z jednej strony można zauważyć słabość społecznego zakorzenienia partii (jej podstaw), z drugiej zaś tendencję do pogłębiania ich związków ze strukturami państwa¹³. Powolna konsolidacja polskiego systemu partyjnego, a także dominacja finansowa największych ugrupowań na scenie partyjnej zdecydowanie utrudniają nowym ugrupowaniom lub już istniejącym mniejszym partiom wejście do politycznego centrum. W tym znaczeniu można zatem mówić o drugim elemencie procesu kartelizacji w polskim systemie partyjnym¹⁴.

Zasadność koncepcji kartelizacji w odniesieniu do polskich warunkowań można przeanalizować przy pomocy trzech zasadniczych komponentów: 1) systemu finansowania partii, 2) systemu wyborczego, 3) zakresu patronatu politycznego¹⁵.

Głównym argumentem przemawiającym za postępującą kartelizacją systemu partyjnego w Polsce jest ewolucja finansowania partii politycznych. Zmiany zachodzące w jej obrębie wskazują na trend do uzależniania ugrupowań od budżetu państwa, a jednocześnie eliminowania możliwości zdobywania środków finansowych z innych źródeł. W latach 1990–1993, partie polityczne samodzielnie pozyskiwały fundusze na finansowanie udziału w wyborach, a także na bieżącą działalność. W 1993 r. nastąpiła zmiana, zgodnie z którą komitety wyborcze otrzymywały tzw. dotację podmiotową. Miała ona za zadanie rekompensować koszty poniesione w kampanii wyborczej. Takie zasady finansowania partii z budżetu państwa utrzymały się do 1997 r. Od tamtego czasu do 2001 r. rozszerzono możliwości finansowania o dotacje podmiotowe i celowe. Natomiast od 2001 r. mamy

¹³ A. Szczerbiak, *Cartelisation in Post-communist Politics: State Party Funding in post-1989 Poland*, „Perspectives on European Politics and Society” 2001, t. 2, nr 3, s. 440–442, DOI: 10.1080/1570585018458771.

¹⁴ K. Zuba, *Polska scena polityczna. Ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012, s. 231.

¹⁵ M. Radecki, *Czy w Polsce...*, s. 90.

do czynienia z prawie pełnym finansowaniem partii politycznych ze środków państwowych przy jednoczesnym ograniczeniu pozyskiwania środków z innych źródeł¹⁶.

Kolejnym czynnikiem, który ma istotne znaczenie z punktu widzenia kartelizacji, jest prawodawstwo wyborcze. Należy zauważyć, że każdy system w pewnym stopniu dyskryminuje małe ugrupowania. Jednak ordynacje można złożyć z takich mechanizmów, które będą skutecznie blokowały nowym ugrupowaniom wejście do parlamentu. Polskie prawo wyborcze w najlepszej pozycji stawia największe partie. Mimo że ordynacja nie umożliwia samodzielnego sprawowania władzy tym partiom, ostateczna deformacja wyników wyborów stawia je w pozycji dominującego partnera w rozmowach koalicyjnych. Ordynacja wyborcza silnie deformująca wyniki wyborów może oddziaływać w psychologiczny sposób na wyborców. Oznacza to, że głosują oni tylko na te partie, które mają największe szanse na zwycięstwo¹⁷.

Kartelizacja wiąże się również ze zjawiskiem patronatu. Polega ono na obsadzaniu według kryteriów politycznych stanowisk w administracji publicznej, a także quasi-publicznej przez partię będącą u władzy. Wydaje się, że zjawisko to może występować częściej w państwach Europy Środkowo-Wschodniej niż w państwach zachodnich¹⁸. Wpływ partii politycznych w Polsce na obsadzanie stanowisk dotyczy głównie trzech sfer: gospodarki (stanowiska w radach nadzorczych spółek), administracji państwowo-publicznej (w tym także służby cywilnej), mediów¹⁹.

Na występowanie przesłanek kartelizacji polskiego systemu partyjnego może wskazywać również analiza jego ewolucji. Zdaniem Andrzeja Antoszewskiego można wyodrębnić w tym względzie dwie fazy. Pierwsza, obejmująca lata 1991–2001, została określona jako etap zabudowy sceny politycznej wyróżniający się niestabilnością zachowań wyborczych. Druga faza – postępującej stabilizacji – odznacza się między innymi zablokowaniem dostępu do parlamentu nowym partiom²⁰. Koncepcję tę zdają się potwierdzać wyniki wyborów parlamentarnych w Polsce. Otóż od 2005 r. do Sejmu nie weszły więcej niż

¹⁶ B. Michalak, *Partie polityczne i systemy partyjne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2010, s. 89–92.

¹⁷ M. Radecki, *Czy w Polsce...*, s. 100–102.

¹⁸ A. Antoszewski, R. Herbut, J. Sroka, *System partyjny w Polsce*, [w:] *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, red. A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut, J. Sroka, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 128.

¹⁹ K. Zuba, *Polska scena...*, s. 232–233.

²⁰ A. Antoszewski, *System polityczny RP*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 272–274.

dwa nowe ugrupowania naraz (wybory: 1993 – 2; 1997 – 3; 2001 – 4; 2005 – 0; 2007 – 1; 2011 – 1; 2015 – 2; 2019 – 1; 2023 – 1)²¹.

Należy zauważyć, iż niektóre z nowych ugrupowań powstały wewnątrz parlamentu (w trakcie kadencji). Jednak pomimo ułatwienia, jakim jest posiadanie przedstawicieli w Sejmie, nowe partie nie były w stanie przetrwać. Wyjątkiem w tej kwestii pozostaje Prawo i Sprawiedliwość, partia, która skutecznie uczestniczyła w kolejnych wyborach²².

WYBORY PREZYDENCKIE JAKO POLITICAL OPPORTUNITY STRUCTURE

Tworzenie się nowych ugrupowań politycznych na scenie partyjnej jest szczególnie interesującym wydarzeniem, zwłaszcza gdy następuje ono w wyniku uzyskanego poparcia wyborców, a nie jest skutkiem secesji z innej partii lub połączenia istniejących już ugrupowań. Pojawienie się nowej partii na scenie politycznej nie tylko wpływa na istniejącą już konfigurację zależności pomiędzy ugrupowaniami, lecz nadaje również nową dynamikę systemowi partyjnemu²³.

Można wskazać na trzy czynniki wpływające na powstanie, a następnie sukces wyborczy nowego ugrupowania: 1) odwoływanie się do istotnych problemów społecznych, szczególnie ważnych dla wyborców i mogących wpływać na ich decyzje; 2) zasoby, do których zaliczyć można członków partii, zasoby materialne, sposób zarządzania organizacją; 3) czynnik możliwego sukcesu, w którego skład wchodzi instytucjonalne, społeczno-gospodarcze i kulturowe warunki działania²⁴.

W kontekście analizowanej tu problematyki szczególnie istotny wydaje się trzeci czynnik. Polityczna struktura możliwości stanowi ramy społecznie zorganizowanych środków dostępnych grupie społecznej, które umożliwiają realizację jej celów i interesów ukierunkowanych na sukces polityczny. Pierwotna koncepcja struktury możliwości wywodzi się z pracy Roberta Mertona poświęconej strukturze społecznej

²¹ Na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej: <https://pkw.gov.pl/>, [dostęp: 5.01.2023].

²² M. Fijałkowski, *Transfery poselskie jako źródło nowych inicjatyw politycznych*, „Acta Politica Polonica” 2017, nr 4(42), s. 12–13, DOI: 10.18276/ap.2017.42-01.

²³ W. Wojtasik, *Sukces Ruchu Palikota w świetle czynników możliwego sukcesu politycznego (Political Opportunity Structure)*, „Preferencje Polityczne: postawy, identyfikacje, zachowania” 2012, nr 3, s. 160, DOI: 10.6084/m9.figshare.94189.

²⁴ P. Lucardie, *Prophets, Purifiers and Prolocutors. Towards a Theory on The Emergence of New Parties*, „Party Politics” 2000, t. 6, nr 2, s. 175, DOI: 10.1177/135406880006002.

i anomii, w której analizowano wpływ struktur społecznych na określone osoby i ich działania²⁵.

Można zatem uznać, że wybory prezydenckie stanowią pewną formę politycznej struktury możliwości, która jest związana ze wskazaną „sytuacją zmiany politycznej” otwierającą nowe perspektywy. Odnosząc się do historii polskich elekcji prezydenckich, można wskazać na kilka przypadków, w których dobry wynik poszczególnych kandydatów stał się podstawą do stworzenia nowej partii politycznej. Poparcie uzyskane przez poszczególnych kandydatów odegrało wówczas rolę kapitału założycielskiego. Było tak w przypadku Jana Olszewskiego (Ruch Odbudowy Polski, ROP), Andrzeja Olechowskiego (Platforma Obywatelska RP, PO), Pawła Kukiza (Kukiz'15), a także Szymona Hołowni (Polska 2050).

Olszewskiego do zbudowania zupełnie nowego podmiotu politycznego (ROP) skłonił dobry wynik wyborczy. W pierwszej turze wyborów prezydenckich 1995 r. uzyskał on 6,86% poparcia, wyprzedzając choćby takich kandydatów jak Waldemar Pawlak czy Tadeusz Zieliński. Zamyśl stworzenia partii na bazie uzyskanego poparcia się udał i 18 listopada 1995 r. powstał Ruch Odbudowy Polski²⁶.

Ugrupowanie skupiło wokół siebie zwolenników byłego premiera z okresu wyborów prezydenckich, a także kilka środowisk politycznych, które z osobą Jana Olszewskiego wiązały możliwość zaistnienia na polskiej scenie partyjnej²⁷. W wyniku konsolidacji ugrupowań pracowniczych w Polsce w drugiej połowie lat 90. XX w. partia ta znacznie umocniła swoją pozycję. Wpływ na to miał również systematyczny wzrost poparcia społecznego. W styczniu 1996 r. chęć głosowania na partię Olszewskiego deklarowało 4%, w kwietniu 10%, natomiast w czerwcu 16% wyborców. Powiększały się również szeregi członków tego ugrupowania, tak że na przełomie lat 1996–1997 ROP skupiał 40 tys. członków²⁸.

²⁵ M. Lattore-Catalan, *Opportunity Structure*, [w:] *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, red. B. Turner, John Wiley & Sons, New Jersey 2017, s. 2, DOI: 10.1002/9781118430873.

²⁶ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 7 listopada 1995 r. o wynikach głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, zarządzonych na dzień 5 listopada 1995 r., Dz. U. 1995, nr 126, poz. 604.

²⁷ M. Migalski, *Wybory prezydenckie a kształtowanie się systemu partyjnego*, [w:] *Polski System Partyjny*, red. M. Migalski, W. Wojtasik, M. Mazur, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 152.

²⁸ W. Sokół, *Partie polityczne i system partyjny w Polsce w latach 1991–2001*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003, s. 245.

Biorąc pod uwagę polskie uwarunkowania rywalizacji partyjnej, ROP okazał się trwałym tworem. W wyborach parlamentarnych 1997 r. wszedł do parlamentu, zdobywając poparcie na poziomie 5,56% głosów²⁹. W parlamencie pełnił funkcję prawicowej opozycji wobec rządów AWS i UW. Nie przetrwał jednak jako ugrupowanie relewantne, co zweryfikowały wybory 2001 r. Przyczyną tego były raczej ogólne procesy dezintegracyjne zachodzące po prawej stronie sceny politycznej aniżeli błędy samego przewodniczącego ugrupowania. Należy jednak podkreślić, iż miejsce ROP w polskiej polityce zostało wykreowane dzięki dobremu wynikowi Olszewskiego w wyborach prezydenckich 1995 r.³⁰.

W kontekście partiotwórczej funkcji wyborów ciekawy jest przypadek Platformy Obywatelskiej. Jedną z podstaw stworzenia tej formacji był bowiem wynik uzyskany przez Andrzeja Olechowskiego w wyborach prezydenckich 2000 r. Jako bezpartyjny kandydat zajął on drugie miejsce w pierwszej turze, zdobywając 17,3% głosów. Początkowo wydawało się, że retoryka antypartyjna, prowadzona przez Olechowskiego podczas kampanii wyborczej, spowoduje, że nie będzie on brał udziału w tworzeniu nowej partii na polskim rynku politycznym. Po kilku miesiącach uników, w styczniu 2001 r., postanowił on jednak zostać współtwórcą PO³¹.

Należy jednak podkreślić, że dobry wynik Olechowskiego nie był jedyną podstawą budowania PO. Istotne w tej kwestii były przeobrażenia zachodzące w Unii Wolności. W 2000 r. Bronisław Geremek pokonał Donalda Tuska w wyborach na przewodniczącego tego ugrupowania. Kiedy podczas wyborów do Rady Krajowej okazało się, że byli członkowie Unii Demokratycznej wyeliminowali zdecydowaną większość dawnych członków Kongresu Liberalno-Demokratycznego (z którego wywodził się Tusk), doszło do konfliktu. Doprowadził on do odejścia Tuska z szeregów UW oraz większości liberalnego skrzydła tej partii³².

Z punktu widzenia budowy PO istotne znaczenie miało dołączenie do grona założycielskiego Macieja Płażyńskiego. Dołączył on do

²⁹ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 września 1997 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 21 września 1997 r., M. P. 1997, nr 64, poz. 620.

³⁰ M. Migalski, *Wybory prezydenckie...*, s. 152–153.

³¹ A. Szczerbiak, *Explaining Kwasniewski's Landslide: The October 2000 Polish Presidential Election*, „Communist Studies and Transition Politics” 2001, t. 17, nr 4, s. 100, DOI: 10.1080/714003588.

³² K. Kowalczyk, *Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Polskie partie i ugrupowania parlamentarne*, red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 122–123.

nowego ugrupowania po rozpadzie Akcji Wyborczej Solidarność, która nie przetrwała porażki Mariana Krzaklewskiego w wyborach prezydenckich. Płażyński, który rywalizował z Krzaklewskim o przewodnictwo w AWS, wykorzystał szansę i wprowadził do nowego podmiotu politycznego (PO) dużą część działaczy AWS. Patrząc z perspektywy czasu, niedoszły przewodniczący Akcji Wyborczej Solidarność podjął dobrą decyzję³³.

11 stycznia 2001 r. tzw. trzej tenorzy, czyli Olechowski, Tusk i Płażyński poinformowali o założeniu PO, którą określali jako „partię ludzi środka”. W wyborach parlamentarnych 2001 r. (pierwszych dla tego ugrupowania) partia ta uzyskała drugie miejsce, zdobywając 12,68% głosów (65 mandatów). Dla członków PO wynik ten nie był zadowalający, liczone bowiem na 20-procentowe poparcie. Przyczyn takiego zjawiska było kilka: zbyt liberalny program skierowany do wąskiej grupy odbiorców, spór między liderami PO i Stronnictwa Ludowo-Konserwatywnego, a także animozje między Tuskiem i Olechowskim³⁴.

Pomimo początkowego niezadowolenia członków PO z wyników wyborczych należy zauważyć, że partia ta w zasadzie od momentu założenia stanowi jedną z głównych sił politycznych w Polsce. Ugrupowanie to sprawowało władzę w latach 2007–2015, a także odniosło zwycięstwo w wyborach prezydenckich 2010 r. W okresie rządów innych partii PO była największą partią opozycyjną i nadal nią pozostaje.

Interesującym przypadkiem budowania nowego podmiotu politycznego na podstawie dobrego wyniku uzyskanego w wyborach prezydenckich jest ugrupowanie Kukiz'15. W pierwszej turze wyborów prezydenckich 2015 r. Paweł Kukiz zdobył 20,8% głosów³⁵, co wówczas już wskazywało, że w Sejmie może znaleźć się nowe ugrupowanie ze znaczącym poparciem³⁶.

Kukiz zbudował swój wynik wyborczy na krytyce politycznego establishmentu. Trwałym elementem jego komunikacji w trakcie kampanii prezydenckiej było określenie siebie jako kandydata antypartyjnego. Występował on z postulatami likwidacji „partyjnego zaćmienia”

³³ M. Migalski, *Wybory prezydenckie...*, s. 158.

³⁴ S. Dziecielska-Machnikowska, *Platforma Obywatelska. Fenomen gry politycznej*, [w:] *Marketing polityczny a postawy i zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego*, red. D. Walczak-Duraj, Wydawnictwo Naukowe NOVUM, Płock–Łódź 2002, s. 199–200.

³⁵ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 11 maja 2015 r. o wynikach głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, zarządzonych na dzień 10 maja 2015 r., Dz. U. 2015, poz. 650.

³⁶ D. Sieklucki, *Wybory 2015 roku w Polsce – Analiza z perspektywy ewolucji systemu partyjnego*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2018, nr 57, s. 26, DOI: 10.15804/athena.2018.57.02.

czy też „zgnilej partiokracji”³⁷. W kontekście nieufności i niechęci polskiego społeczeństwa do partii politycznych³⁸ przyjęta przez Kukiza retoryka okazała się skuteczna.

27 lipca 2015 r. Paweł Kukiz założył ruch Kukiz’15. Od początku lider nowo powstałego podmiotu podkreślał, iż nie chce tworzyć nowej partii politycznej, lecz ruch obywatelski. Dlatego też komunikacja polityczna ruchu Kukiza była oparta na ciągłych deklaracjach apartyjności³⁹. Należy jednak wskazać, iż specyfika działalności Kukiz’15 od początku jego istnienia wpisywała się w kryteria definicyjne partii politycznej – była to organizacja o charakterze dobrowolnego uczestnictwa, posiadająca własny program polityczny, będący podstawą do zdobycia lub utrzymania władzy (za pośrednictwem wyborów)⁴⁰.

W wyborach parlamentarnych 2015 r. Kukiz’15 zdobył 8,81% głosów, wprowadzając do Sejmu 42 posłów⁴¹. Ruch ten stał się wówczas trzecią siłą polityczną na polskiej scenie partyjnej. W latach 2019–2020 Kukiz’15 wchodził w skład Koalicji Polskiej (wraz z PSL), w ramach której wprowadził w wyborach w 2019 r. przedstawicieli do Sejmu z list PSL⁴². Po tychże wyborach, 31 lipca 2020 r., oficjalnie zarejestrowano partię polityczną o nazwie Kukiz’15 (K’15)⁴³.

Do stworzenia partii politycznej swój dobry wynik uzyskany w wyborach prezydenckich 2020 r. wykorzystał również Szymon Hołownia. W pierwszej turze zdobył on 13,87% głosów⁴⁴. Oczywiście rezultat ten nie uprawniał go do kandydowania w drugiej turze, lecz stanowił sowitą premię w kontekście rozwoju ścieżki kariery politycznej. Należy podkreślić, że Hołownia wyprzedził w swoim debiucie wyborczym kandydatów *stricte* partyjnych, m.in. Władysława Kosiniaka-Kamysza czy też Roberta Biedronia.

³⁷ A. Lewandowski, *Antysystemowość ruchu Kukiz’15 w okresie kampanii wyborczej 2015 roku*, [w:] *Nowe partie i ruchy polityczne. Praktyka i idee współczesnych demokracji*, red. K. Walecka, K. Wojtas, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2017, s. 187–188.

³⁸ Zob. szerzej. W. Wesołowski, *Partie: nieustanne kłopoty*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2000, s. 12–14.

³⁹ A. Lewandowski, *Antysystemowość...*, s. 187–188.

⁴⁰ R. Rajczyk, *Partie i system partyjny...*, s. 13.

⁴¹ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 27 października 2015 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 25 października 2015 r., Dz. U. 2015, poz. 1731.

⁴² *Kukiz wybrał PSL. Powstaje Koalicja Polska*, 8.08.2019, <https://www.newsweek.pl/polska/powstaje-koalicja-polska-kukiz-idzie-z-psl/wkf0zr8> [dostęp: 07.01.2023].

⁴³ *Sąd Okręgowy w Warszawie zarejestrował partię K’15 Pawła Kukiza*, 29.08.2020, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1489556,k15-pawla-kukiza-rejestracja-partii.html> [dostęp: 07.01.2023].

⁴⁴ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 30 czerwca 2020 r. o wynikach głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, zarządzonych na dzień 28 czerwca 2020 r., Dz. U. 2020, poz. 1163.

Już w trakcie trwania kampanii wyborczej Hołownia nie wykluczał stworzenia ruchu społecznego. Jednak wprost o założeniu nowego ugrupowania poinformował po zakończeniu pierwszej tury głosowania. 6 lipca 2020 r. w ten sposób argumentował stworzenie nowego podmiotu politycznego: „Ruch Polska 2050 wystartuje w najbliższych wyborach, dlatego nie wykluczam przekształcenia jego części w partię polityczną. Po dwudziestu latach XXI w. czas już na coś innego w polskiej polityce”⁴⁵. Natomiast niecały rok później, 26 marca 2021 r., Sąd Okręgowy w Warszawie zarejestrował partię polityczną Polska 2050⁴⁶. W wyniku transferów międzypartyjnych do ugrupowania Hołowni dołączyli byli parlamentarzyści Koalicji Obywatelskiej, tworząc tym samym koło parlamentarne w Sejmie IX kadencji.

W wyborach parlamentarnych 2023 r. Polska 2050 w ramach koalicyjnego komitetu wyborczego Trzecia Droga (tworzonego z PSL) uzyskała trzeci wynik wyborczy, zdobywając tym samym łącznie 65 mandatów (PSL – 32 mandaty, Polska 2050 – 33 mandaty)⁴⁷. Natomiast od 13 grudnia 2023 r. ugrupowanie stworzone przez Hołownię wchodzi w skład koalicyjnego gabinetu, który tworzą: Koalicja Obywatelska, Trzecia Droga i Nowa Lewica. Zastanawiające są zatem dalsze losy tego ugrupowania choćby w kontekście wyborów prezydenckich 2025 r. i ponownej próby ubiegania się o fotel prezydencki przez lidera tej formacji.

KONKLUZJE

Kartelizacja systemu partyjnego w Polsce w znacznym stopniu utrudnia wejście do politycznego centrum nowym podmiotom lub już istniejącym mniejszym ugrupowaniom. Zasadność twierdzenia o istnieniu przesłanek kartelizacji polskiego systemu partyjnego potwierdza analiza trzech uwarunkowań, takich jak system finansowania partii, system wyborczy, a także zakres patronatu politycznego. Istotne jest również zwrócenie uwagi na zauważalne od 2005 r. trudności w wejściu do Sejmu nowych ugrupowań.

⁴⁵ *Szymon Hołownia będzie miał swoją partię? My nie idziemy tego systemu zniszczyć*, 6.07.2020, <https://www.wprost.pl/kraj/10341426/szymon-holownia-bedzie-mial-swoja-partie-my-nie-idziemy-tego-systemu-zniszczyc.html>, [dostęp: 07.01.2023].

⁴⁶ A. Bartkiewicz, *Sąd zarejestrował partię Polska 2050 Szymona Hołowni*, 7.04.2021, <https://www.rp.pl/polityka/art191531-sad-zarejestrowal-partie-polska-2050-szymona-holowni> [dostęp: 07.01.2023].

⁴⁷ Wyniki głosowania w wyborach do Sejmu w 2023 r., <https://wybory.gov.pl/sejmse-nat2023/pl/sejm/wynik/pl> [dostęp: 16.01.2024].

Pogłębiające się osłabienie relacji między partiami a społeczeństwem, jakkolwiek zdecydowanie niekorzystne dla demokracji, w przypadku polskich ugrupowań ma systemowe i kulturowe uwarunkowania. Od początku transformacji ustrojowej polskie społeczeństwo w negatywny sposób odnosi się do działalności partii politycznych, a także jest zmienne, jeśli chodzi o sympatie polityczne. Może stanowić to powód, dla którego nowe podmioty polityczne opierają swoją budowę na strukturach państwowych.

Na podstawie analizy można zauważyć, że przy okazji zestawienia uwarunkowań polskiego systemu partyjnego z wyborami prezydenckimi ujawnia się ich partiotwórcza funkcja. Opiera się ona w głównej mierze na osiągnięciu przez kandydata dobrego wyniku wyborczego. Rezultat wyborczy staje się kapitałem, na podstawie którego może powstać nowa formacja polityczna. Tego rodzaju ścieżka kreacji partii politycznej odznacza się silną legitymacją społeczną, co świadczy o dodatkowej wartości partiotwórczej funkcji wyborów prezydenckich w Polsce.

Kartelizacja wyraźnie prowadzi do zamykania się systemu partyjnego – ekskluzyj. Wybory prezydenckie stanowią okazję do jego otwarcia. Za sprawą partiotwórczej funkcji elekcji prezydenckich nowe ugrupowania są w stanie osiągać wyniki wyborcze gwarantujące im miejsce w Sejmie. Paradoksem jest to, iż okoliczność taka pojawia się bardziej wyraziście w elekcjach prezydenckich niż w wyborach parlamentarnych. Można zatem uznać za zasadne, iż w perspektywie krótkoterminowej wybory na urząd Prezydenta RP stają się swoistą *political opportunity structure*. Jednak w perspektywie długoterminowej dotychczasowe doświadczenia uwidaczniają problem utrzymania się nowych ugrupowań na scenie politycznej.

LITERATURA

Antoszewski A., Herbut R., Sroka J., *System partyjny w Polsce*, [w:] *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, red. A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut, J. Sroka, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.

Antoszewski A., *Partie Europy Środkowej i Wschodniej*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu, Poznań–Wrocław 2005.

Antoszewski A., *System polityczny RP*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

- Beach D., Pedersen R.B., *Process-Tracing Methods. Foundations and Guidelines*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 2013.
- Bennet A., *Process Tracing: A Bayesian Perspective*, [w:] *The Oxford Handbook of Policial Methodology*, red. J.M. Box-Steffensmeier, H.E. Brady, D. Collier, Oxford University Press, Oxford 2008.
- Dzięcielska-Machnikowska S., *Platforma Obywatelska. Fenomen gry politycznej*, [w:] *Marketing polityczny a postawy i zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego*, red. D. Walczak-Duraj, Wydawnictwo Naukowe NOVUM, Płock–Łódź 2002.
- Fijałkowski M., *Transfery poselskie jako źródło nowych inicjatyw politycznych*, „Acta Politica Polonica” 2017, nr 4(42), s. 5–15, DOI: 10.18276/ap.2017.42-01.
- Gunther R., Diamond L., *Species of Political Parties. A New Typology*, „Party Politics” 2003, t. 9, nr 2, s. 167–199, DOI: 10.1177/13540688030092003.
- Herbut R., *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.
- Katz R., Mair P., *Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party*, „Party Politics” 1995, t. 1, nr 1, s. 5–28, DOI: 10.1177/1354068895001001.
- Kitschelt H., *Citizens, Politicians, and Party Cartellization: Political Representation and State Failure in Post-industrial Democracies*, „European Journal of Political Research” 2000, t. 37, nr 2, s. 149–179, DOI: 10.1111/1475-6765.00508.
- Koole R., *Cadre, Catch-all or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party*, „Party Politics” 1996, t. 2, nr 4, s. 507–523, DOI: 10.1177/1354068896002004004.
- Kowalczyk K., *Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Polskie partie i ugrupowania parlamentarne*, red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Latorre-Catalan M., *Opportunity Structure*, [w:] *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, red. B. Turner, John Wiley & Sons, New Jersey 2017, DOI: 10.1002/9781118430873.
- Lewandowski A., *Antysystemowość ruchu Kukiz’15 w okresie kampanii wyborczej 2015 roku*, [w:] *Nowe partie i ruchy polityczne. Praktyka i idee współczesnych demokracji*, red. K. Walecka, K. Wojtas, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2017.
- Lucardie P., *Prophets, Purifiers and Prolocutors. Towards a Theory on The Emergence of New Parties*, „Party Politics” 2000, t. 6, nr 2, s. 175–185, DOI: 10.1177/1354068800006002.
- Meyer D., Minkoff D., *Conceptualizing Political Opportunity*, „Social Forces” 2004, t. 82, nr 4, s. 1457–1482, DOI: 10.1353/sof.2004.0082.

- Michalak B., *Partie polityczne i systemy partyjne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2010.
- Migalski M., *Wybory prezydenckie a kształtowanie się systemu partyjnego*, [w:] *Polski System Partyjny*, red. M. Migalski, W. Wojtasik, M. Mazur, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Radecki M., *Czy w Polsce istnieje kartel partii politycznych?*, „Świat Idei i Polityki” 2012, t. 11 (13), s. 85–105.
- Rajczyk R., *Partie i system partyjny: założenia teoretyczne*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie demokracji*, red. M. Barański, A. Czyż, R. Glacjar, S. Kubas, M. Migalski, R. Rajczyk, M. Tyrała, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018.
- Sieklucki D., *Wybory 2015 roku w Polsce – Analiza z perspektywy ewolucji systemu partyjnego*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2018, nr 57, s. 20–34, DOI: 10.15804/athena.2018.57.02.
- Sokół W., *Partie polityczne i system partyjny w Polsce w latach 1991–2001*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.
- Szczerbiak A., *Cartelisation in Post-communist Politics: State Party Funding in post-1989 Poland*, „Perspectives on European Politics and Society” 2001, t. 2, nr 3, s. 431–451, DOI: 10.1080/1570585018458771.
- Szczerbiak A., *Explaining Kwasniewski’s Landslide: The October 2000 Polish Presidential Election*, „Communist Studies and Transition Politics” 2001, t. 17, nr 4, s. 78–107, DOI: 10.1080/714003588.
- Wahlstrom M., Peterson A., *Between the State and the Market. Expanding the Concept of Political Opportunity Structure*, „Acta Sociologica” 2006, t. 49, nr 4, s. 363–377, DOI: 10.1177/0001699306071677.
- Wesołowski W., *Partie: nieustanne kłopoty*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2000.
- Wojtasik W., *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.
- Wojtasik W., *Sukces Ruchu Palikota w świetle czynników możliwego sukcesu politycznego (Political Opportunity Structure)*, „Preferencje Polityczne: postawy, identyfikacje, zachowania” nr 3, s. 159–174, DOI: 10.6084/m9.figshare.94189.
- Zuba K., *Polska scena polityczna. Ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012.